

TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDEKİ TEMEL SINAMALAR VE GELECEĞE BAKIŞ

DEĞERLENDİRME NOTU

İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde Türkiye'nin Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşmesiyle birlikte Türkiye-ABD ilişkileri gelişmeye başladı. Yıllar içerisinde çeşitli sınamalardan geçse de belirli bir çizgide ilerleyen münasebetler Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve dünyadaki değişim karşısında Türkiye'nin kendi çıkarları doğrultusunda daha bağımsız bir dış politika izleme eğilimi nedeniyle türbülansa girdi.

ABD için ilişkilerdeki kırılma noktası "1 Mart tezkeresi" olarak bilinen ve tam adı "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması için Hükümet'e yetki verilmesine ilişkin başbakanlık tezkeresi"nin TBMM'de reddedilmesi oldu. Bu durum ABD'yi bölgede yeni "ortaklar" bulmaya ve Türkiye ile olan askeri-savunma işbirliğini gözden geçirmeye yöneltti.

Taraflar, Balkanlar örneğinde olduğu gibi Türkiye'nin geniş bölgesinde çıkan sorunlar karşısında zaman zaman birlikte hareket etseler de, Azerbaycan-Ermenistan ihtilafında, Libya ve Suriye'de ters düştüler. Rusya'nın Devlet Başkanı Vladimir Putin'le birlikte yeniden dünya sahnesinde yerini alması ve Türkiye'nin nüfuzunun olduğu Orta Asya, Kafkaslar ve Orta Doğu'da artan oranda mevcudiyet göstermesi Türkiye'nin çıkarları gereği Rusya'yla ilişkilerini geliştirmesine sebebiyet verdi.

"Arap Baharı" ve sonrasında ortaya çıkan tablo ise iki ülke ilişkilerinde ikinci bir kırılmaya neden oldu. Her iki ülke de Arap ülkelerindeki demokratik değişim süreçlerini destekledi. Ancak ABD bu süreçte bölge ülkelerinde istikrarsızlık ve belirsizliğin ortaya çıkması, ayrıca Batı yanlısı olacaklarını düşündükleri yönetimlerin iktidara gelememesi nedeniyle "istikrarı" "demokrasi"ye tercih etti. Böylelikle "Arap Baharı"nın amaçladığı değişim ve dönüşüm süreci akamete uğramış oldu. "Arap Baharı"yla başlayan ve bugün hala istikrara kavuşamayan Irak, Libya ve bilhassa Suriye, Türkiye ile

¹<https://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1449/Gulru+Gezer>

Bu çalışmada ifade edilen bulgular, yorumlar, sonuçlar, öneriler ve görüşler tamamen yazarına aittir. TEPAV'ın resmi görüşü değildir. © TEPAV, aksi belirtilmedikçe her hakkı saklıdır.

ABD'nin başta işbirliği yaptığı, ancak sonrasında destekledikleri gruplar ve izledikleri yol bağlamında ayrıştırdıkları meselelerin başında yer alıyor.

Suriye'deki iç savaşın patlak vermesi ve Türkiye'nin sınırın öteki tarafından gelecek tehditler karşısında savunma kabiliyetlerini artırma isteği doğrultusunda hava savunma sistemleri tedariki iki ülke arasında diğer bir sorunun ortaya çıkmasına neden oldu. Türkiye, sadece hava savunma sistemlerinin tedariki değil aynı zamanda ileride kendisinin de benzer sistemler geliştirebilmesi için teknoloji transferi ile ortak üretim üzerinde duruyordu. ABD bu koşullar altında Patriot füzelerini Türkiye'ye tedarik edemeyeceğini açıkladı. Fransa-İtalya ortak yapımı SAMP-T sistemlerinin müzakereleri ise uzun sürdü, söz konusu ülkeler de Türkiye'nin ön koştuğu şartlara sıcak bakmıyordu. Çin ise füzelerini hem diğer hava savunma sistemlerine kıyasla çok daha az bir maliyetle Türkiye'ye vermeye hem de teknoloji transferine sıcak bakıyordu. Bu çerçevede Türkiye 2013 yılında Çin'den söz konusu sistemi almaya karar verdi. ABD ve Batı'nın yoğun tepkisi nedeniyle Türkiye iki yılın ardından bu kararından vazgeçti. Türkiye bu defa Rusya'yla S-400 hava savunma sistemleri için görüşmelere başladı. Türkiye'nin 2016 yılında Türk hava sahasını ihlal eden Rus savaş uçağını düşürmesi ve iki ülke arasında yaşanan gerilim, S-400'lerin tedarikinde, ilişkilerin düzelmesine de katkı sağlamak açısından şüphesiz önemli bir rol oynadı. ABD'nin buna tepkisi çok sert oldu. S-400'lerin Türkiye'ye tesliminden beş gün sonra ABD Türkiye'nin F-35 programından çıkarıldığını açıkladı. Bilahare, ABD'nin, Hasımlarına Yaptırımlar Yoluyla Karşılık Verme Yasası (CAATSA) çerçevesinde Vaşington Türkiye'ye yaptırım uygulama kararı aldı.

Böylelikle, Türkiye hem binlerce kişinin istihdam edildiği F-35 programından çıkartıldı, sipariş verdiği F-35'lerin alımı durduruldu hem de hâlihazırda ABD'den talep ettiği F-16'lar ve modernizasyon kitlerinin temini tehlikeye girdi.

İki ülke arasında Suriye'deki iç savaş kaynaklı ve belki de ilişkilerin bu duruma gelmesindeki en önemli etken, IŞİD'le mücadele adı altında, ABD'nin PKK'nın uzantıları olan YPG/PYD yapılanmasına verdiği açık destektir. ABD, IŞİD'le mücadelede müttefiki Türkiye'yle hareket etmektense bir terör örgütünü diğer terör örgütüne kırdırmaya çalışmaktadır. Bu durum iki ülke ilişkilerinde derin bir güven bunalımına neden olmuştur.

Türkiye ile ABD arasında bir diğer gerilim ise, ABD'nin geçtiğimiz Ekim ayında Yunanistan'la arasındaki mevcut Savunma İşbirliği Anlaşması'nın beş yıllığına uzatmasının ardından Yunanistan'a yaptığı askeri yığınak ve bunun neticesinde Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik uzlaşmaz tutumundaki belirgin artış nedeniyle yaşanıyor. Bu süreçte ayrıca ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye ile Yunanistan arasında güttüğü denge politikasını Yunanistan lehine bariz bir şekilde çevirmiş olması da Türkiye'deki ABD karşıtlığını artırıyor.

İki ülke arasında sorun yaratmaya devam eden bir başka mesele de 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirilen darbe girişiminin ardındaki FETÖ lideri Fethullah Gülen'in ABD'den iadesi talebinin yerine getirilmiyor olması. ABD'nin İran'a yönelik tek taraflı uyguladığı yaptırımlar nedeniyle devam eden Halkbank davası da taraflar arasındaki sıkıntılı bir konu.

Geleceğe Bakış

NATO'da müttefik olan ve ilişkilerinin düzeyini "Stratejik Ortaklığa" çıkarmış olan Türkiye ile ABD arasındaki sorunların çözülmesi mümkün müdür? Mümkün ise nasıl bir yol izlenmelidir?

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 77. BM Genel Kurulu vesilesiyle New York'a gerçekleştirdiği ziyarette hem Türk toplumuyla yaptığı görüşmelerde hem de ABD'nin PBS televizyon kanalına verdiği mesajda iki ülkenin 70 yıldır müttefik olduğuna ve aralarında çözülmeyecek konu bulunmadığına değinmesi önemliydi.

Genel Kurul'dan bir hafta önce Dışişleri Bakan Yardımcısı Büyükelçi Sedat Önal'ın Vaşington temasları ve bu çerçevede, Büyükelçi Önal'ın ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Wendy Sherman'la gerçekleştirdiği Ortak Mekanizma Toplantısı tarafların diyalog kanallarını açık tutmalarındaki iradelerinin bir göstergesiydi. Hatırlanacağı üzere, söz konusu mekanizma Ekim 2021'de Cumhurbaşkanı Erdoğan ile ABD Başkanı Joe Biden'ın G-20 Zirvesi marjında yaptıkları görüşmede varılan mutabakatla iki ülke arasındaki sorunlu konuların ele alınması için kurulmuştu.

ABD'de Kongre seçimleri yaklaşmaktadır. Türkiye'de ise seçimlerin Haziran ayında yapılması öngörülmektedir. Önümüzdeki kısa dönemde tarafların iç siyasi saiklerle ilişkilerin düzelmesi yönünde adım atmakta isteksiz olmaları kuvvetle muhtemeldir. Öte yandan, gerilimin daha da tırmandırılmaması ve Türkiye'de belirgin bir şekilde artan ABD karşıtlığının körüklenmemesi her iki ülkenin uzun vadeli çıkarları açısından fevkalade önemlidir.

ABD-Çin rekabetinin yaşanacağı 21. Yüzyılda ABD'nin Çin'e karşı bölgesel ortaklara ihtiyacı vardır. Türkiye bölgesinde ve ötesinde işbirliğini önceleyen ve barışa katkı sağlayan bir ülke olarak öne çıkmaktadır. Son dönemde Türkiye'nin geleneksel dış politika çizgisine dönerek Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerini düzeltme çabaları neticesinde BAE ve Suudi Arabistan Türkiye'den S/İHA tedariki yoluna gitmiştir. ABD'nin bölgeden çekilmesiyle boşluğu her alanda doldurmaya çalışan Çin için Türkiye'nin bölge ülkeleriyle savunma sanayi işbirliğini geliştirmesi bir kayıptır. ABD'nin bu önemli gelişmeleri göz ardı etmesi mümkün değildir.

ABD ile Türkiye'nin Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya'da da işbirliği yapmaları mümkündür. Bunun da ötesinde, Afrika açılımı sayesinde Türkiye'nin kıtadaki önemi ve ağırlığı artmıştır. Türkiye ile Çin'in kıtaya yaklaşımlarında farklılıklar vardır. ABD'nin bu bağlamda Türkiye'yle işbirliğine gitmesi de şüphesiz yararına olacaktır.

Türkiye ile ABD arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler de potansiyelin bir hayli altındadır. Taraflar ticaret hacminin 100 milyar ABD Doları'na ulaşması hedefini açıklamıştır. Ancak 2021 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi, bir önceki yıla kıyasla yaklaşık 6 milyar ABD Doları artış göstermiş olsa da, 27,9 milyar ABD Doları seviyesindedir. ABD'yi tek bir Pazar olarak görmektense Türkiye'nin öncelikli ticaret yapabileceği eyaletler belirlenerek, her eyalet için ayrı bir yaklaşımın izlenmesi daha etkili olacaktır. Bu doğrultuda, ABD pazarına has dinamiklerin ve özelliklerin de iyi bilinmesi, ileriki safhalarda yaşanacak sorunların baştan bertaraf edilmesini sağlayacaktır.

Buna ilaveten, ABD-Çin rekabeti neticesinde Çin'in ABD pazarından tedrici olarak çekilmesini beklemek yanlış olmayacaktır. Türkiye'nin demir ve çelik, otomotiv sanayi ve tekstil sektörleri başta olmak üzere Çin'i ikame etmesi söz konusu olabilir. Bu konuda gerekli çalışmaların yapılmasında fayda vardır.

Tüm bu hususlar muvacehesinde, ABD'nin sığ ve kısa dönemli siyasi çıkarlar doğrultusunda belirli ülkelerin lobileri güdümünde küresel gücünü baltalayacak politikalar izlemesi hasım olarak gördüğü ülkelere hizmet etmekten başka bir sonuç doğurmayacaktır.

Bu nedenle, iki ülke Dışışleri Bakanlıkları ve Savunma Bakanlıkları arasında tesis edilen diyalog mekanizmalarının işlemeye devam etmesinde ve pürüzlü konuların çözümü amacıyla karşılıklı çabaların sürdürülmesinde, ayrıca ticari ve ekonomik ilişkilerin yukarıda özetlenmeye çalışılan yeni bir yaklaşımla geliştirilmesinde yarar vardır.